

КУЧІВ Оксана
провідний науковий співробітник
відділу наукових досліджень проблем судочинства
та науково-методичного забезпечення суддівської освіти
Національної школи суддів України,
м. Київ, Україна

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРЕНІНГУ ДЛЯ КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СУДДІ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ТА ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Національна школа суддів України протягом 2018–2019 році провела 9-місячний курс спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді (далі – спеціальна підготовка), які мають стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років. Програма спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, затверджена рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 13 липня 2018 року № 172/зп-18 (далі – Програма спеціальної підготовки) [1], враховувала вимоги Концепції національних стандартів суддівської освіти, розробленої Національною школою суддів України (далі – НШСУ). Так, навчання майбутніх суддів здійснювалося у тренінговій формі з урахуванням трьох вимірів (3D): знання, навички та ставлення (в тому числі розуміння соціального контексту здійснення правосуддя) [2].

Серед головних нововведень у вивченні Конвенції та практики ЄСПЛ кандидатами на посаду судді слід виділити такі: включення конкретних рішень ЄСПЛ у Програму спеціальної підготовки; вивчення застосування Конвенції у кожній із юрисдикцій – цивільній, господарській, кримінальній, адміністративній і у межах теми, присвяченій основам організації суду і діяльності судді («накрізне» / «горизонтальне» включення тематики). Дизайн усіх тренінгів для кандидатів на посаду судді з тематики Конвенції (п'ять тренінгів) передбачає попереднє опрацювання (до початку проходження курсу) визначених рішень ЄСПЛ, а змістовне наповнення тренінгів знаходиться у логічному зв'язку.

Особливої уваги заслуговує тренінг, присвячений застосуванню Конвенції та практики ЄСПЛ в адміністративному судочинстві. З огляду на те, що цей навчальний курс є завершальним, він має низку змістовних та методичних новинок. Адже як пише відомий психолог і експерт із питань пам'яті Алан Беделі, намір учитися дасть результат тільки тоді, коли підкріплюватиметься застосуванням «ефективної стратегії навчання» [3, с. 68].

Основними змістовними темами названого тренінгу є вивчення ст. 11 Конвенції (окрім права на мирні зібрання, оскільки ця тема виноситься на само-

стійне опрацювання) та ст. 2 Протоколу 4 до Конвенції, яка гарантує свободу пересування. Вивчення ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції є «змістовною родзинкою» цього тренінгу, адже ця тема є новою не тільки для кандидатів на посаду судді, а й для суддів. Особлива увага звертається на вивчення ст. 13 Конвенції, що передбачає право на ефективний засіб правового захисту, та яка часто визнається ЄСПЛ порушеною з огляду на недотримання гарантій інших статей Конвенції, які вивчалися у попередніх блоках Програми спеціальної підготовки.

Окрім вивчення нових тем, курс має на меті перевірку отриманих знань під час проходження попередніх тренінгів щодо застосування Конвенції в цивільному, господарському та кримінальному судочинстві, їх актуалізацію та закріплення. З огляду на це навчальними цілями тренінгу є вироблення та удосконалення практичних навичок щодо розмежування сфер дії ст.ст. 8, 11 Конвенції, ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, ст. 2 Протоколу № 4; визначення наявності втручання у права, гарантовані зазначеними конвенційними положеннями, та застосування «трискладового тесту» виправданості втручання; визначення, який засіб правового захисту є «ефективним» у світлі ст. 13 Конвенції тощо. Досягнення зазначених навчальних цілей тренінгу надає змогу пригадати опрацьований матеріал, що є значно ефективніше, ніж просте його перечитування, та уникнути «ілюзії знання». Адже якщо тримати перед собою розгорнуту книжку (або зайти в пошуковик), це створює ілюзію, ніби матеріал уже у мозку. Але це не так [3, с. 68–69].

Тренінг для кандидатів на посаду судді з тематики застосування Конвенції в адміністративному судочинстві передбачає попереднє опрацювання 15 рішень ЄСПЛ, які умовно можна розділи на дві групи. Частина рішень включена у попередні блоки Програми спеціальної підготовки, наприклад, «Багієва проти України», «Волохи проти України» – у блок Програми спеціальної підготовки, присвячений кримінальному судочинству, щодо гарантій ст. 8 ЄКПЛ, «Рисовський проти України», «East / West Alliance Limited» проти України» – у блок господарського судочинства тощо [1], але є важливими при здійсненні адміністративного судочинства, оскільки в них ЄСПЛ визнано порушення ст. 13 Конвенції. Інша частина рішень ЄСПЛ вивчаються тільки у межах цього курсу, зокрема, рішення «Корецький та інші проти України», «Веніамін Тимошенко та інші проти України» щодо ст. 11 ЄКПЛ, рішення «Нікіфоренко проти України», «Тімішев проти Росії», «Гаріб проти Нідерландів» щодо ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції тощо. Враховуючи, що для засвоєння нових знань потрібен час, важливість пригадування вивченого матеріалу, а також необхідність уникнення «ефекту установки», коли можливі бар'єри в розв'язуванні завдання чи розумінні нової теми через зациклення на стандартних підходах [3, с. 37, 114], така методика підбірки рішень ЄСПЛ є ефективною стратегією навчання.

Одна з поширених «ілюзій знання» полягає в тому, щоб продовжувати тренувати навички, які вже набуті, адже розв'язувати знайомі завдання легко,

і це дає відчуття успіху. Якщо чергувати різні теми, інколи може скластися враження, що це ускладнює навчання, але насправді це сприяє «глибшому» засвоєнню навчального матеріалу [3, с. 81]. З огляду на зазначене методичними новинками тренінгу із застосування Конвенції в адміністративному судочинстві є два практичних завдання, що передбачають заповнення аналітичних схем / таблиць, кожна з яких має свої навчальні цілі. Основою для обох завдань було обрано саме роботу із таблицями. Досвід показує, вона надає можливість опрацювати значний обсяг матеріалу в умовах обмеженого часу, розвиває навички роботи з рішеннями ЄСПЛ, допомагає вивчити структуру рішень, виокремити головний та потрібний матеріал для виконання завдання тощо.

Одна з аналітичних схем присвячена застосуванню ст. 8 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу в адміністративному судочинстві. Хід виконання цього завдання відтворює алгоритм розгляду справ ЄСПЛ та передбачає: визначення, які із запропонованих категорій спорів охоплюються сферою дії ст. 8 Конвенції, а які ст. 1 Першого протоколу, наприклад, оскарження особою, яка перебуває на публічній службі і займає адміністративну посаду, наказу про звільнення її з адміністративної посади; примусове видворення іноземця з країни перебування, сім'я якого проживає на території країни, з якої видворяється іноземець; примусове відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності. Наступним етапом заповнення аналітичної схеми є визначення, чи мало місце втручання у права, гарантовані ст. 8 ЄКПЛ / ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, враховуючи те, що вони не є абсолютними. Не кожне втручання у права є порушенням, тому, у разі наявності втручання, необхідно визначати, чи відповідало воно критеріям виправданості: чи здійснювалося «згідно із законом», переслідувало «легітимну мету» та було «необхідним у демократичному суспільстві» (застосувати «трискладовий тест»). Останній крок у виконанні цього завдання полягає у наведенні головних аргументів для мотивації судового рішення (у тому числі із посиланням на практику ЄСПЛ).

Покрокова робота над цим завданням сприяє актуалізації набутих знань щодо сфер дії цих конвенційних положень, удосконаленню вмій та навичок щодо застосування «трискладового тесту», мотивації судового рішення. Не менш важливо, що таке завдання допомагає у виробленні навичок застосування набутих знань у нових ситуаціях: знання щодо ст. 8 у цивільному та кримінальному судочинстві та ст. 1 Першого протоколу у господарському судочинстві необхідно застосовувати в адміністративному судочинстві, враховуючи комплексність цих конвенційних положень.

Ще однією методичною особливістю цього тренінгу є заповнення аналітичної схеми із використанням рішень ЄСПЛ щодо ст. 13 Конвенції, які надавалися на попереднє опрацювання, зокрема «Басенко проти України», «Мосендз проти України», «Родзевілло проти України» та інші, загалом вісім рішень ЄСПЛ. Для заповнення аналітичної схеми необхідно опрацювати ці рішення ЄСПЛ та відповісти на три запитання: 1) яке право, гарантоване Конвенцією,

порушене та у чому це виражалось; 2) чому ЄСПЛ визнав порушення та чому обраний засіб захисту був неефективний та 3) який засіб правового захисту міг би бути ефективним. Виконання цього завдання можна продемонструвати на прикладі рішення у справі «Мосендз проти України» (Mosendz v. Ukraine), заява № 52013/08, рішення у справі від 1 січня 2013 [4], у якому ЄСПЛ визнав порушення ст. 2 Конвенції (право на життя) у матеріальному та процесуальному аспектах. Сина заявниці під час проходження служби у військовій частині внутрішніх військ МВС України було знайдено мертвим із вогнепальними пораненнями голови. Заявниця звернулася до районного суду у м. Києві з цивільним позовом про відшкодування моральної шкоди, завданої МВС України внаслідок неналежного виконання своїх обов'язків, що призвело до загибелі її сина. Проте суд відмовив заявниці у відкритті провадження, оскільки ця справа мала розглядатись в порядку адміністративного судочинства. Районний суд м. Севастополя прийняв до розгляду позов заявниці в порядку адміністративного судочинства та його задовольнив, присудивши заявниці відшкодування моральної шкоди. Севастопольський апеляційний адміністративний суд скасував постанову районного суду і закриття справи у зв'язку з тим, що справа мала розглядатись в порядку цивільного судочинства. ВАСУ залишив ухвалу без змін (відповідь на перше запитання). Позов заявниці про відшкодування моральної шкоди залишився без розгляду, і вона не мала національного засобу юридичного захисту за її вказаними вище скаргами з огляду на юрисдикційний конфлікт між національними судами, через що ЄСПЛ визнав порушення ст. 13 Конвенції (відповідь на друге запитання). Для відповіді на третє запитання необхідно поміркувати, що можна було б зробити, щоб уникнути порушення цього конвенційного положення та вказати засіб, який, міг би бути ефективним у цьому конкретному випадку.

Таке комплексне заповнення аналітичної схеми дає змогу, по перше, проаналізувати опрацьовані рішення ЄСПЛ, встановити взаємозв'язки між ст. 13 та іншими статтями Конвенції. По-друге, визначити проблемні аспекти національного законодавства, судової практики, діяльності правоохоронних органів, які впливають на ефективність засобів правового захисту, та визначити засіб правового захисту, який міг би бути ефективним у за конкретних обставин справи. По-третє, завдання сприяє креативному та більш гнучкому мисленню, виникненню нових ідей, поглядів на вивчені теми, проблеми. По-четверте, дозволяє напрацювати навички роботи з рішеннями ЄСПЛ (шукати та вибирати головне, вивчити структуру та елементи рішень, лексику та термінологію ЄСПЛ) [5, с. 21–22].

Описаний дизайн тренінгу для кандидатів на посаду судді із застосування Конвенції та практики ЄСПЛ в адміністративному судочинстві направлений на опанування майбутніми суддями необхідними навичками та, як показав досвід проведення спеціальної підготовки та відгуки викладачів (тренерів) НШСУ, є ефективною стратегією навчання, корисною не тільки для кандидатів на посаду судді, а й для суддів.

Список використаних джерел:

1. Програма спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, затверджено рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 13.07.2018 № 172/зп-18. URL: http://www.nsj.gov.ua/files/1531925543progama_spec_pidgotovk.pdf (дата звернення: 22.07.2019).
2. Концепція національних стандартів суддівської освіти, затверджена наказом від 24.06.2016 № 34 як Додаток 5 до Регламенту НШСУ. URL: <http://www.nsj.gov.ua/ua/about/symbols> (дата звернення: 22.07.2019).
3. Оклі Барбара. Навчитися вчитися. Як запустити свій мозок на повну: пер. з англ. Артем Замоцний. Київ: Наш формат, 2018. 272 с.
4. Мозендз проти України: Рішення ЄСПЛ від 17.01.2013, заява № 52013/08. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115887> (дата звернення: 22.07.2019).
5. Фулей Т.І. Впровадження практики ЄСПЛ у суддівську освіту: методичні підходи. *Слово Національної школи суддів України*. 2017. № 3(20). С. 17–29. URL: <http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/32017.pdf> (дата звернення: 22.07.2019).